

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXII: 2024

Grudziądz, dnia 10.04.2024 r.

Nr 11 (806)

1350. spotkanie

Małgorzata Krupska

„Kąpiele Słoneczne” pierwszym ogródkiem działkowym i zaczątkiem ruchu naturystycznego w Polsce

Prawdopodobnie pierwsze ogródki działkowe powstały pod koniec XVIII wieku w Danii, a od 1819 roku rozpowszechniły się w Anglii, gdzie rady miejskie wydierżawiały najuboższym mieszkańcom miast małe kawalki gruntu pod uprawę warzyw i owoców. Wkrótce zwyczaj ten zaczęto praktykować także w Niemczech i właśnie tutaj powstał zorganizowany ruch działkowy. Warto zaznaczyć, iż narodził się on nie z troski o zapewnienie ekonomicznych podstaw bytu potrzebującym, a z pobudek pedagogicznych. W 1864 roku w Lipsku dyrektor tamtejszej szkoły Ernest Innocenty Hauschild powołał do życia Towarzystwo Ogrodu Działkowego. Do zrzeszenia tego należeli początkowo uczniowie założyciela i ich rodzice, a przyświecała mu szczytna idea wychowania młodzieży w duchu sentencji „W zdrowym ciele zdrowy duch” – w tym celu wydierżawiono kawałek gruntu, by stworzyć na nim ogród z boiskiem dla dzieci robotników pobliskiej fabryki. Działwa w tym miejscu mogła bawić się pod nadzorem nauczyciela, a także wykonywać ćwiczenia gimnastyczne zgodnie z jego instrukcją. Hauschild nie chciał nadawać placowi zabaw założonemu dzięki swej inicjatywie imienia związanego z prowadzoną przez siebie placówką, ochrzcił je więc mianem *Schreberplatz*, zaś powstałe nieco później ogródki działkowe – *Schrebergarten*, na cześć zmarłego trzy lata wcześniej lipskiego lekarza i pedagoga Daniela Gottliera Moritza Schrebera¹, orędownika tworzenia w miastach takich wspólnych przestrzeni zielonych dla użytku dzieci i młodzieży. Pierwszy ogród stworzony dzięki staraniom stowarzyszenia Hauschilda założył nauczyciel Heinrich Karl Gesell. Początkowo zasadzeniami i pielęgnacją zieleni zajmowali się kolektywnie rodzice, podczas gdy grupa ich latorośli bawiła się obok, jednak już w 1870 roku wspólną przestrzeń podzielono

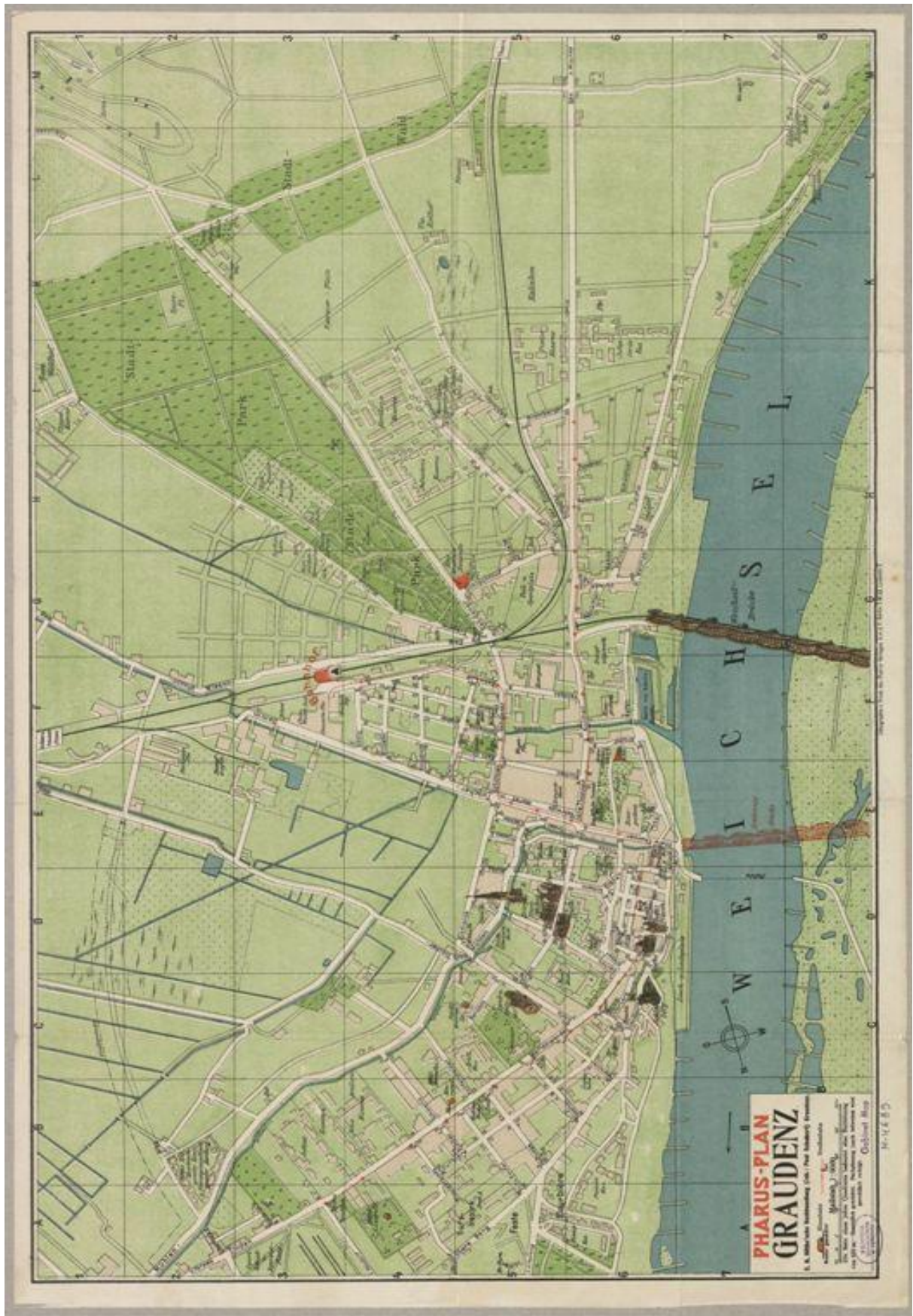
¹ W literaturze postać ta pojawia się zazwyczaj jako Moritz Schreber, zapewne dla odróżnienia go od syna, który sędziem i autorem słynnych *Pamiętników nerwowo chorego* – Daniela Paula Schrebera.

i odgrodzono jej fragmenty plotami, tworząc samodzielne ogródki działkowe do użytku poszczególnych rodzin. Zaczęto na ich terenie nie tylko zażywać ruchu wśród zieleni i cieszyć się świeżym powietrzem na obrzeżach miasta, ale i uprawiać warzywa, a dla większej wygody – stawiać altanki. Ogródki działkowe przybrały w ten sposób postać znaną nam do dziś i w takiej formie rozpowszechniły się w całych Niemczech oraz w innych krajach Europy, m.in. Francji, Belgii i Holandii.

Na ziemiach polskich pierwszy ogródek działkowy powstał już w 1897 roku Grudziądzu. Pomysłodawcą tego przedsięwzięcia i jego inicjatorem był Jan Jalkowski², lekarz, dietetyk i homeopata, który w tym celu założył w tym samym roku Towarzystwo Naturalnego Sposobu Życia.

² W niektórych źródłach Georg Jalkowski (np.: K. Grzeca, *100-lecie ruchu działkowego*, w: „Kalendarz Grudziądzki 2000”, Grudziądzkie Towarzystwo Kultury 2000).

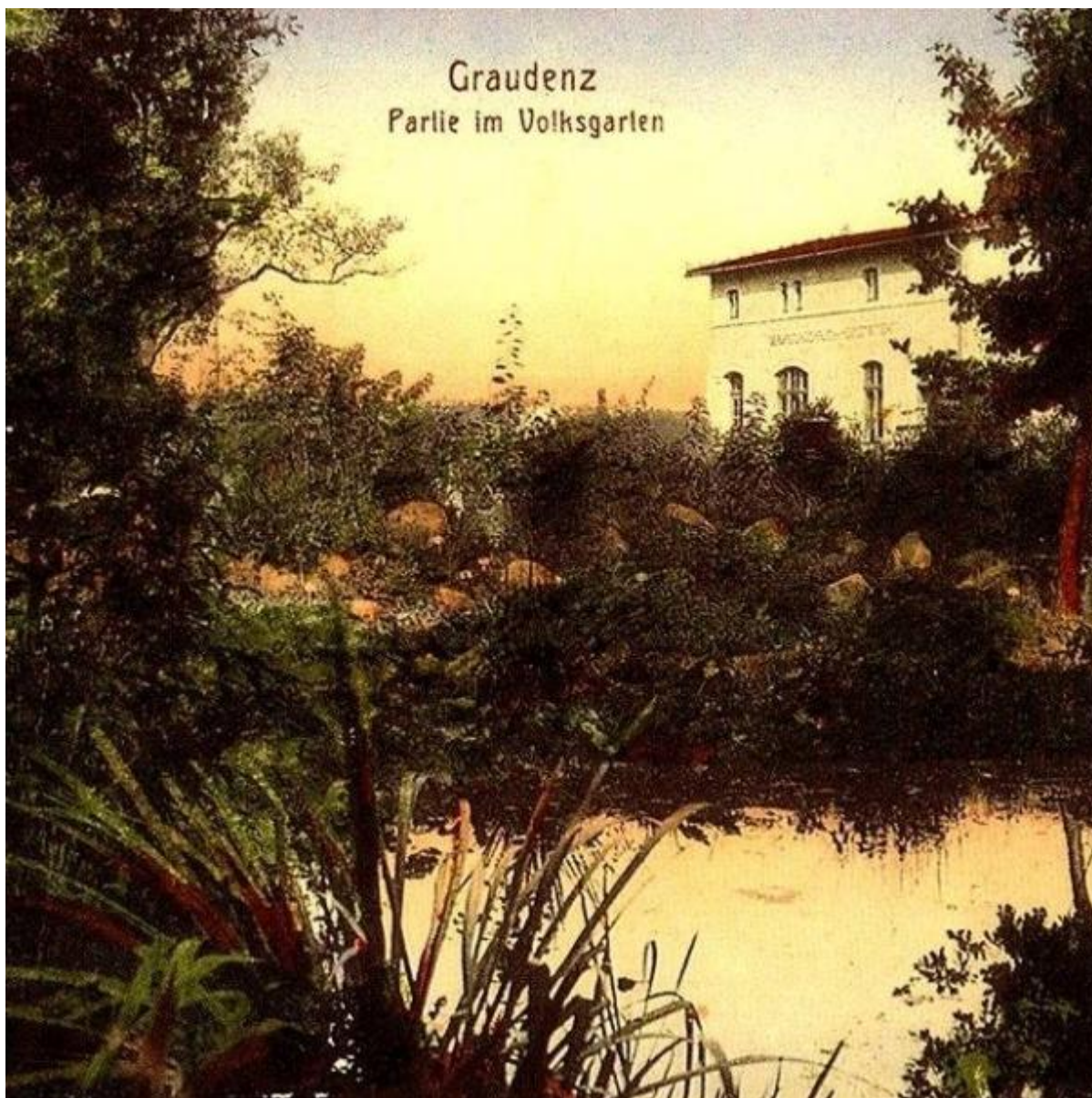

Doktor był wielkim entuzjastą i propagatorem „kąpiele słonecznych”, jak wówczas nazywano świadomą ekspozycję ciała na działanie promieni słonecznych, dlatego też mianem tym ochrzczono ogród założony przy ul. Amtsstraße (następnie Urzędowej i Budkiewicza; dzisiaj jest to ul. Sikorskiego). Miał on umożliwiać członkom stowarzyszenia korzystanie z tej nowatorskiej wówczas kuracji leczniczej i zabiegu profilaktycznego, co w purytańskim społeczeństwie końca XIX wieku nie było łatwe. Należy pamiętać, że w owych czasach panowało powszechne przeświadczenie o szkodliwym oddziaływaniu światła słonecznego, a opaleniznę uznawano w uprzywilejowanych warstwach społecznych za nieestetyczną i wulgarną; ówczesna obyczajowość nie pozwalała też na odsłanianie ciała, bardzo rygorystycznie przestrzegano zasad przyjętego *dress code'u*. Zażywanie kąpiele słonecznych wymagało więc stworzenia odizolowanej przestrzeni, w której zwolennicy tej prozdrowotnej aktywności uniknęliby ostracyzmu ze strony mniej otwartych na nowinki mieszkańców miasta.

Innym zabiegiem, stosowanym na terenie ogrodu, były kąpiele w nagrzanym słońcem mule torfowym w specjalnie do tego przeznaczonych wannach. Uprawiano także gimnastykę, trenowano sporty i leżakowano, ciesząc się zielenią i świeżym powietrzem przedmieścia.

Przywołane tu praktyki – wraz z możliwie częstym przebywaniem na świeżym powietrzu i zdrowym odżywianiem się – wpisują się w pojęcie naturyzmu w jego pierwotnej postaci. W dzisiejszych czasach termin ten jest używany zamiennie z „nudyzmem”, a światopogląd i postawa naturystów bywają zredukowane do potrzeby oddawania się rozrywkom na łonie natury bez odzieży. Warto jednak uprzytomnić sobie, iż pojęcie to powstało w 1778 roku, a jego twórca, Belg Jean Baptiste Luc Planchon, odwoływał się właśnie do „naturalnego stylu życia”, od którego obywatele wysoko rozwiniętych społeczeństw zdołali się już w drugiej połowie XVIII wieku niepokojąco oddalić, zwłaszcza w wielkich miastach. Idee naturyzmu rozpowszechniły się w Niemczech w połowie XIX wieku, co związane było z procesem zjednoczenia państwa i sanacji. Promowano wówczas wyidealizowane pojęcie „niemieckiej duszy”, rozmiłowanej w pięknie przyrody i rodzimym folklorze; zaczęto także propagować tężyznę fizyczną, kult siły i zdrowia. Tworzono w tym czasie Towarzystwa Gimnastyczne, których członkowie często oddawali się ćwiczeniom fizycznym zupełnie nago – na wzór starożytnych Greków. Zrzucenie odzieży miało w tym kontekście na celu jedynie zbliżenie się człowieka do natury, odczuwanie więzi z nią całym ciałem, symboliczne odrzucenie ograniczeń, narzucenych przez cywilizację, cieszenie się swobodą wolnego od krępującego ciała ubrania.

Nazwa grudziądzkiego zrzeszenia i jego praktyki w założonym w tym celu ogrodzie nie pozostawiają wątpliwości, iż było to stowarzyszenie o charakterze naturystycznym. Trudno dziś stwierdzić, jak dalece wdrażano w życie idee tego ruchu, jednak z pewnością zabiegi i rozrywki, którym oddawali się członkowie Towarzy-

stwa Naturalnego Sposobu Życia, wymagały znacznie swobodniejszych strojów niż te, które nakazywała ówczesna moda i obyczajowość.

Niestety, praktyki członków Towarzystwa Naturalnego Sposobu Życia nie zyskały przychylności czy choćby zrozumienia w prowincjonalnej społeczności Grudziądza. Miały one, co prawda, nieliczne grono wielbicieli, jednak były też przedmiotem powszechnego zgorznięcia i szyderstw.

Zapewne już po śmierci założyciela stowarzyszenia, doktora Jalkowskiego, Towarzystwo wydzierżawiło od gminy miasta teren przy ul. Victoriustraße (obecnie jest to ul. Parkowa), gdzie przeniesiono „Kąpiele Słoneczne”. W nowej lokalizacji obok obiektu przeznaczonego do wspólnego użytkowania przez wszystkich członków, powstały jednak także małe ogródki działkowe do indywidualnej dyspo-

zycji. Przetrwały one do czasów współczesnych, pozostając chlubną pamiątką po nowatorskich dokonaniach grupy energicznych i otwartych na zmiany grudziądzan.

Dzięki nadwyżkom w kasie Towarzystwa i datkom jego majątnych członków, wybudowano w 1907 roku na terenie ogrodu piętrowy dom z mieszkaniem dla gospodarza obiektu i pomieszczeniami biurowymi. Budynek ten został w czasach późniejszych przeznaczony na siedzibę zarządu ogródków działkowych. Kazimierz Grzeca twierdzi, iż znalazł się on w 1914 roku na kartce widokowej, opisany mylnie jako „Ogród Botaniczny”³. Dom ten przetrwał do dnia dzisiejszego.

Towarzystwo kontynuowało swoją działalność po odzyskaniu niepodległości i powrocie Grudziądza do Macierzy. Zyskało ono charakter elitarny – nowymi jego członkami stali się głównie członkowie Zarządu Miejskiego i miejscowi nauczyciele. Do 1921 roku powstało 37 ogródków działkowych o powierzchni ok. 200 m² i 5 dwukrotnie większych. W roku 1921 utworzono tzw. Zarząd Komisaryczny, a stanowisko prezesa powierzono majorowi Zdrence. Po nim funkcję tę sprawował nauczyciel Hoffman i krawiec Pawłowski. W roku 1928 zapotrzebowanie na ogródki działkowe było tak duże, iż zarząd stowarzyszenia musiał pozyskać nowe tereny dla ich wytyczenia. Kompleks został też odgradzony parkanem od strony południowej i zachodniej, a w 1935 roku – od północnej i wschodniej (inwestycje te wyniosły odpowiednio: 6000 i 3000 zł).

W pierwszej dekadzie XX wieku ruch działkowy, zapoczątkowany w naszym grodzie, zaczął się prężnie rozwijać. Na ziemiach polskich powstało wiele zespołów ogródków działkowych. Najwięcej pojawiło się ich w zaborze pruskim: w 1906 roku założono zespół ogródków w Poznaniu, rok później – w Gnieźnie, następnie w Bydgoszczy. Podobne inicjatywy narodziły się na Śląsku: w 1905 roku ogródkami działkowymi mogli cieszyć się mieszkańcy Chorzowa, nieco później – Katowic. W zaborze rosyjskim władze były przeciwne wszelkim oddolnym inicjatywom społecznym, toteż utworzono zaledwie jeden kompleks ogródków w Warszawie (staraniem panny Marii Praczkówny i jej przyjaciółek nastąpiło to w 1907 roku). Na terenach zagarniętych przez Austrię działał w tym czasie jedynie założony w 1889 roku w Krakowie ogród dla dzieci, którego pomysłodawcą był słynny lekarz i społecznik Henryk Jordan⁴.

Przedstawiony tu zarys historii polskiego ruchu działkowego może być niepełny. Zaznaczyć też trzeba, iż niektóre źródła podają inne, sprzeczne z powyższymi informacje. I tak w broszurze Władysława Lubawego pt. *Historia ogrodów działkowych w Polsce: z okazji dziesięciolecia Związku Towarzystw Ogrodów Działkowych*,

³ K. Grzeca, *100-lecie ruchu działkowego*, w: „Kalendarz Grudziądzki 2000”, Grudziądzkie Towarzystwo Kultury 2000.

⁴ W. Lubawy, *Historia ogrodów działkowych w Polsce: z okazji dziesięciolecia Związku Towarzystw Ogrodów Działkowych, Przydomowych, Małych Osiedli i Hodowli Drobnego Inwentarza Rzeczypospolitej Polskiej*, Centralny Związek Towarzystw Ogrodów Działkowych i Osiedli Rzeczypospolitej w Warszawie, 1939.

Przydomowych, Małych Osiedli i Hodowli Drobego Inwentarza Rzeczypospolitej Polskiej, wydanej w 1939 roku, znajdujemy fragment:

„W 1906 powstał pierwszy ogród działkowy w Poznaniu (obecnie im. Karola Marcinkowskiego) i prawie jednocześnie powstały ogrody działkowe w Gnieźnie (również im. Karola Marcinkowskiego), w Bydgoszczy (ogród działkowy „Jedność”), w Grudziądzu, Toruniu i w Warszawie. Jako ważny i zasadniczy przyczynek do historii ogrodów działkowych w Polsce należy wymienić ogród działkowy w Pleszewie, założony na gruntach kościelnych przez ks. Prałata Niesiołowskiego w 1924 r.”

Dodać tu należy, że do miana pierwszych ogródków działkowych w Polsce pretendują Rodzinne Ogrody Działkowe im. Powstańców Wielkopolskich w Koźminie Wielkopolskim. Wzmiankowane one są ponoć w dokumencie z 7 listopada 1575 roku, wydanym przez Andrzeja Górkę na zamku koźmińskim:

„Tymże mieszczanom naszym, ich następcom przywłaszczamy, zapisujemy na potrzeby Rzeczypospolitej Polskiej Miejskiej, około Miasta naszego wielkiego Koźmina, z których ogrodów czynsz weźmie na rok podług taksy tegoż roku przez przysięgłych Radców zarządzamy, posiedziciele onych płacić wieczyście powinni.”⁵

Jakkolwiek nie wygląda lista najstarszych zespołów ogródków działkowych na ziemiach polskich, jedno jest pewne – grudziądzkie „Kąpiele Słoneczne” nie tylko stanowiły przykład i inspirację dla wielbicieli ogrodnictwa i społeczników w innych grodach, ale i miasto nasze stało się bardzo silnym ośrodkiem ruchu działkowego na Pomorzu. Nie mniejszym powodem do dumy jest pojawienie się w Grudziądzu stowarzyszenia, które bezspornie dało początek ruchowi naturystycznemu w kraju.

⁵ <https://rodkolo2.waw.pl/120-lat-ogrodnictwa-dzialkowego-i-najstarszy-ogrod/>

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.